

RIPA LEGIONIS XI CLAUDIAE LA SFÎRȘITUL SECOLULUI III ȘI ÎN SECOLUL IV

Mihail ZAHARIADE

După cum este deja bine cunoscut și demonstrat *legio XI Claudia*, cu sediul la *Durostorum* (Silistra, R. P. Bulgaria), a fost unitatea care a asigurat în mod permanent garnizoana Moesiei Inferior începînd cu primii ani ai secolului II pînă în epoca *Notiției Dignitatum*¹. Sînt de relevat totodată consecințele și importanța deosebită pe plan militar dar, în același timp, economică și socială a prezenței și activității acestei legiuni la Dunărea de jos, în regiunile estice ale Moesiei Inferior.

Constituind o parte dintr-un studiu mai larg, aflat în pregătire, asupra structurii și evoluției organizării militare pe segmentul de *limes* dunărean aflat sub controlul și supravegherea centrului militar de la *Durostorum* și, *ipso facto*, al legiunii XI Claudia, articolul de față abordează problema teritoriului de frontieră al legiunii la sfîrșitul secolului III în secolul IV în lumina informațiilor epigrafice și ale importantului document cu caracter administrativ militar, *Notiția Dignitatum*, secțiunea pentru *Moesia Secunda*, provincie în care a staționat, după reformele administrative ale lui Dioclețian, și unitatea militară de care ne vom ocupa.

Pentru organizarea segmentului de *limes* aflat în subordinea legiunii a XI-a Claudia la sfîrșitul secolului III nu deținem date concrete. Este posibil și chiar probabil că în a doua jumătate a aceluiași secol să se fi menținut, în mare, schema de organizare anterioară, deși este încă dificil de știut care vor fi fost eventualele modificări în funcționarea acesteia în timpul puternicelor atacuri carpo-gotice². În orice caz, începînd cu perioada primei tetrarhii, materialul epigrafic³ (litic și tegular) descoperit între localitățile *Appiaria* (Riahovo, R. P. Bulgaria) și *Durostorum* (Silistra) precum și unele decrete imperiale din această perioadă sugerează, avînd în vedere, în general, atitudinea conservatoare a lui Dioclețian față de structura armatei⁴, dacă nu o reorganizare propriu-zisă cel puțin o consolidare a situației anterioare pe segmentul de *limes* controlat de legiunea XI-a Claudia.

Conform tipologiei ștampilelor tegulare aparținînd acestei legiuni, relativ recent elaborată⁵, s-a stabilit că tipurile care au fost emise și au circulat într-o perioadă tîrzie (la sfîrșitul secolului III și eventual la începutul secolului IV) au fost: F, cu ștampila LEGXICLFTRAM = LEG(ionis) XI CL(audiae) F(iglinae) TRA(ns) M(ariscae) și G cu ștampila: LEGXICLFCAND = LEG(ionis) XI CL(audie) F(iglinae) CAND(indianae)⁶. Este de notat că descoperirile de piese aparținînd acestor tipuri s-au făcut în perimetrul sau în imediata vecinătate a unor fortificații din sectorul cuprins între Riahovo și Dunăreni⁷. Cartarea acestor descoperiri arată o distribuție a acestor două tipuri conform hărții nr. 1.

Toponimele TRAM = *Tra(ns)m(arisca)* și CAND = *Cand(idiana)* indică faptul că cele două localități devin, după *Durostorum*, principalele garnizoane ale legiunii unde au fost instalate vexilații, probabil de mărime egală. Atelierele ceramice (*Figlinae*) de la *Transmarisca* (Tutrakan) și *Candidiana Malak Preslaveț* (R.P. Bulgaria) au devenit, alături de *Durostorum*⁸, emitentele unei imense cantități de țigle și cărămizi folosite pentru construcții la fortificațiile de pe limes cuprinse între *Appiaria* și *Sacidava*⁹. Exemplarele descoperite la *Durostorum* dovedesc că chiar sediul unității a intrat în aria de export a celor două figline. Pe de altă parte, abrevierea F de pe ștampilele celor două tipuri pare să însemne mai degrabă *F* (*figlina*) decât *F* (*idelis*), cum susțin alte interpretări¹⁰, având în vedere că acest epitet nu mai apare aplicat legiunilor începând cu epoca tetrachiei. Oricum, datele problemei rămân neschimbate deoarece cele două toponime, TRAM și CAND, asociate mențiunii legiunii implică, chiar în condițiile existenței unor mari ateliere producătoare de astfel de material de construcție, prezența unor vexilații de care depindeau figlinele.

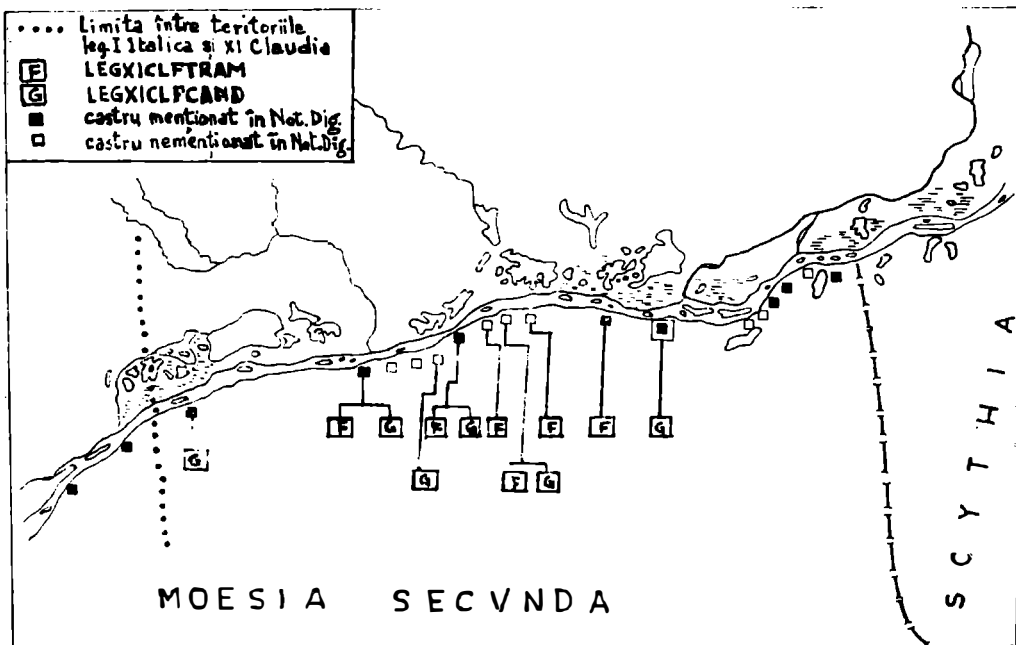
Trei decrete Imperiale indică prezența împăratului Dioclețian în sectorul de limes din preajma centrului *durostorens*. La 17. 10. 294, împăratul se găsea la *Appiaria*¹¹; la 18. 10. la *Transmarisca*,¹² iar la 21. 22. 10. la *Durostorum*¹³. Este sugestiv faptul că, alături de *Sexaginta Prista* (Ruse, R. P. Bulgaria)¹⁴, atât la *Transmarisca*¹⁵ cât și la *Durostorum*¹⁶ au fost descoperite două inscripții onorifice, deci cu caracter oficial, cu text aproape identice, databile între 298—299 și, respectiv, post 297. Cele două monumente epigrafice constituie dovezi importante ale activității de refortificare întreprinse în timpul primei tetrarii a ceea ce în *Notitia Dignitatum* este numit cu un termen tehnic *ripa legionis XI Claudiae*. Indicațiilor epigrafice li se adaugă certitudinile cercetărilor arheologice care au confirmat masive lucrări de reconstrucție la *Transmarisca*¹⁷ și *Durostorum*.¹⁸ Este foarte probabil însă că în toate *castra* și *castella* de pe *ripa legionis* au fost întreprinse lucrări de refortificare. Castrului de la *Nigriniana*, refăcut probabil în această perioadă, i se schimbă numele în *Candidiana*,¹⁹ aici fiind instalate o importantă *figlina* și o *vexillatio* a legiunii. La *Appiaria*, o țigă cu ștampila APPI ar putea indica o întreagă serie emisă deasemenea cu ocazia refacerii castelului²⁰ și nu este exclus ca exemplarul din tipul G, descoperit aici, să fie, dacă nu dovedea prezenței unei vexilații a legiunii, oricum mențiunea acestei localități în cadrul teritoriului supravegheat de legiune și, prin aceasta, beneficiara exportului de material de construcție de la *Candidiana*.

Intensa activitate reconstructivă la *Transmarisca* și *Candidiana* din perioada primei tetrarii face posibilă, după părerea noastră, datarea aproape certă a celor două tipuri de ștampile (G și F) la sfârșitul secolului III și la începutul secolului IV. Este de presupus că schema de organizare pe *ripa legionis XI Claudiae*, conform datelor oferite de sursele epigrafice și arheologice, ar fi putut consta, în principal, din plasarea a două importante vexilații ale unității la *Transmarisca* și *Candidiana*, *Durostorum* rămânând în continuare sediul de bază (harta 2).

O schemă de dislocare diferită este înfățișată de *Notitia Dignitatum pars Orientis* (mal departe *NDO*).²¹ secțiunea pentru Moesia Secunda, dar faptul s-ar părea că se datorează evoluțiilor politico-militare desfășurate chiar în timpul primei tetrarii precum și în perioada care a urmat.

Retragerile de efective din legiuni în perioada tetrariei, în scopul creării unei forțe mobile cu care să se poată acționa în diferite sectoare de frontieră sau în interior au avut ca urmare descompletarea masivă și a armatelor din provinciile dunărene²².

Totodată, crearea a două forțe armate distincte, armata de frontieră mult sporită în primii ani ai domniei, apoi redusă ca număr prin retragerea de vexilații, precum și *sacer comitatus*²³, armata de interior, operativă, mobilă, în care contingentele dunărene au jucat un rol important, a constituit premiza fundamentală a reformelor militare înfăptuite mai târziu de Constantin²⁴.

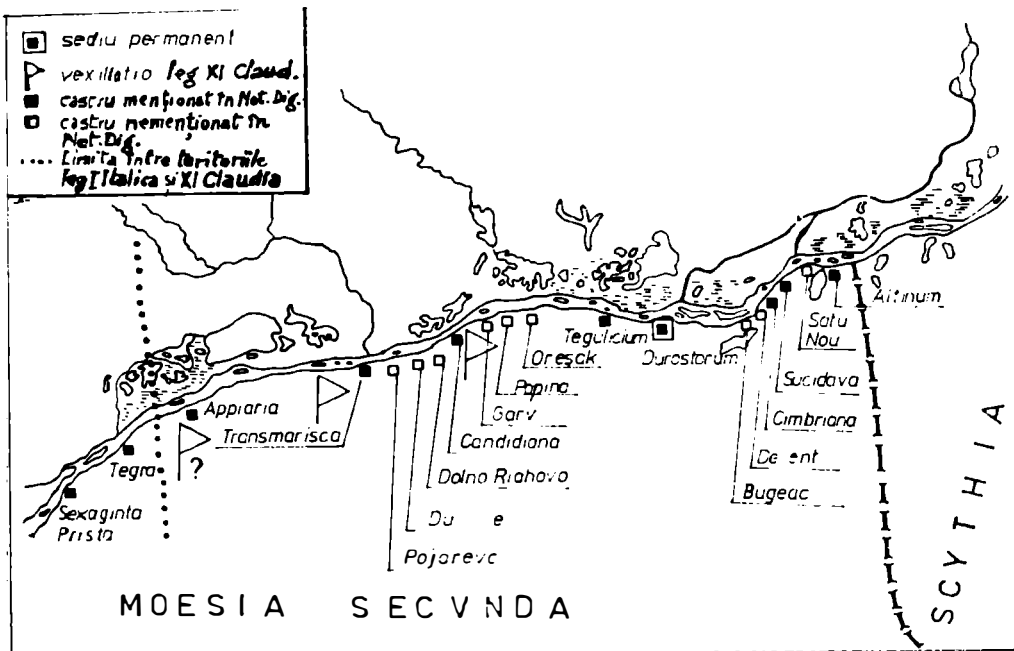

Harta 1. Repartiția descoperirilor tipurilor de ștampile F și G pe segmentul de limes între Apiaria și Durostorum

Ignorăm încă, din lipsă de date, dacă sub cea de a doua tetrarhie au avut loc alte reforme ale armatei de frontieră, dar, după toate aparențele situația pare să fi rămas neschimbată. Părțile orientale ale imperiului, inclusiv regiunile dunărene au intrat începând cu anul 313, sub administrația lui Licinius iar dioceza Tracia a rămas în continuare sub aceeași comandă și după 316.

Confruntarea decisivă dintre Constantin și Licinius a implicat desigur dislocarea masivă a unor contingente (*legiones, alae, cohortes, vexillationes equitum, numeri*) de pe limesul celor două provincii dunărene Moesia Secunda și Scythia în așa măsură încât, probabil, sectoare întregi vor fi rămas lipsite de trupe. Mai puțin sollicitate în luptele cu Constantin par să fi fost legiunile, așa cum se va vedea mai jos și mai mult unitățile de cavalerie mai mobile și manevriere (*alae, numeri, vexillationes equitum*) precum și micile unități de infanterie (*cohortes*). Oricum, consecințele importantelor dislocări reies cu destulă claritate dintr-un pasaj din Anonymus Valesii în care se arată că invazia goșilor din anul 324 s-a produs *per neglectos limites*²⁵, adică pe la frontierele dunărene degarnisite de trupe. Pe de altă parte, în timpul ciocnirilor care au avut loc s-au petrecut dispariții, transformări sau amalgamări de unități din armata lui Licinius în așa măsură încât, după încetarea ostilităților, revenirea vechilor efective în garnizoanele dunărene, devenind practic imposibilă, s-a impus necesitatea unei reorganizări militare generale a celor două ducate, ca de altfel pretutindeni acolo unde nevoile o cereau.

Reformele armatei de frontieră înfăptuite de Constantin în provinciile dunărene Moesia Secunda și Scythia s-au putut produce, așadar, după anul 324 când învingătorul de la Chrysolis, a preluat în administrație și provinciile din jumătatea de răsărit a Imperiului.

Harta 2. Dislocarea vexilațiilor legiunii XI Claudia în epoca Tetrarhiei.

Secțiunile pentru Moesia Secunda și Scythia din *NDOr.* arată că aici reforma a fost înfăptuită dintr-o dată și unitar pe teritoriul ambelor provincii, tabloul înfățișat fiind de o unitate excepțională, rodul unei singure concepții.

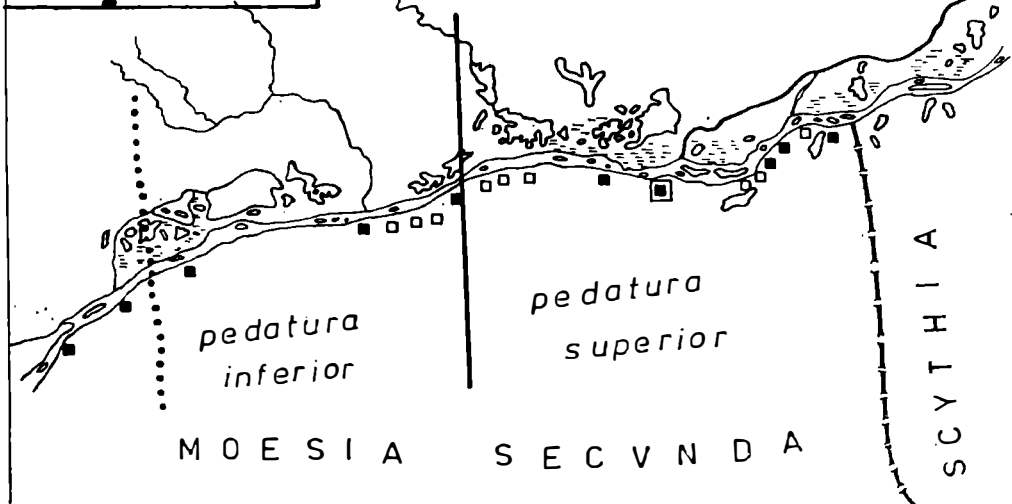
Faptul că reorganizarea constantiniană a legiunilor vizează *dislocarea* și nu structura sugerează — în opinia noastră — mai slabă angajare a acestor mari unități ripariense în conflictul din 323—324. De altfel, noua repartitie a efectivelor celor patru legiuni de-a lungul Dunării de Jos (I Italia, XI Claudia, II Herculia, I Iovia), arată că, practic, a avut loc o reorganizare, o redistribuire a detașamentelor lor pe *limes*, ținându-se cont de numărul redus, 3000 de soldați și ofițeri, cum sînt de obicei considerate²⁶, de care dispuneau acum aceste unități în urma masivelor retrageri de vexalații din epoca Tetrarhiei.

Reorganizarea constantiniană a dislocărilor legiunilor este cea care-și găsește reflecția în *ND*. Noua schemă organizatorică apare destul de simplă și esența ei a constat în reducerea numărului vexalațiilor legionare de pe *limes* de la două sau trei, sau chiar mai multe sedii în care își aveau răspîndirile regimentele tetrarhice la numai două sedii între care castrul de bază.

Pentru precizarea celor doi termeni tehnici folosiți de *ND*, *pedatura superior* și *pedatura inferior*, care apar ca subdiviziuni ale legiunilor ripariense, s-au propus mai multe soluții. O. Seeck a adoptat lectura cu *cohortis quintae pedaturae superioris | inferioris* în timp de Th. Mommsen preferă *cohortium quinque*²⁷.

Varianta lui O. Seeck ar sugera că pentru castrul secundar, avînd în vedere mărimea redusă a coortei la perioada Notitei, detașamentul de legiune era de 300 de militari în timp ce în cel de bază se găseau restul de 2700 ceea ce, în fond, nu ar întîmpina nici o difi-

... Limite între teritoriile legii
 Italica și XI Claudia
 — Limite între pedatura superior
 și pedatura inferior
 ■ Castru menționat în Not. Dig.
 □ Castru nemenționat în
 Not. Dig.

Harta. 3. Limite între PEDATURA SUPERIOR și PEDATURA INFERIOR ale legiunii XI Claudia

cultate. Luind însă ca element de comparație terminologia folosită la legiunile din zona Dunării mijlocii, *pars superior / inferior*, care exprimă inițial divizarea în două părți a acestor unități²⁸, lectura lui Th. Mommsen ni se pare a fi cea corectă. Asta înseamnă că și în cazul celor două provincii legiunile au fost împărțite în două secțiuni, numite însă cu termeni diferiți, *pedatura superior* și *pedatura inferior*. Acceptând lectura *cohörtium quinque* se poate considera că fiecare *pedatura*, sub, comanda a cîte unui *praefectus ripae legionis*, era alcătuită din cîte cinci cohorte a cîte 300 de militari = 1500. Pe de altă parte, precizările lui Vegetius privind înțelesul de *pedatura*²⁹ face ca aceasta să fi folosit probabil ca termen generic pentru misiunile tactice, administrative și de construcție care reveneau corpurilor legiunilor. Ca regulă generală *pedaturile superior / inferior* trebuie să fi acoperit întreg sectorul de limes cuprinzînd fostul teritoriu al legiunii din perioada Tetrarhiei, distincția pîrînd să fie făcută în funcție de poziția mai îndepărtată sau mai apropiată de castrul de reședință. În atribuțiile fiecărei *pedatura* intra, probabil în mod egal, cîte o jumătate din *ripa legionis* împreună cu toate activitățile de control întreținere și refacere a fortificațiilor și drumului strategic din sectorul respectiv.

O trăsătură caracteristică a noii scheme defensive constantiniene este că *pedatura superior* staționează întotdeauna în castrul-sediu principal, controlînd și sectorul de *limes* din vecinătatea acestuia în timp ce *pedaturei inferior* îi revenea cel de-al doilea castru-sediu împreună cu teritoriul aferent.

Termenul tehnic pentru desemnarea fostului *territorium* de graniță al legiunii devine în mod oficial, din epoca lui Constantin, *ripa legionis*³⁰ deși el trebuie să fi avut o circulație largă încă din perioada anterioară.

Pentru această etapă nu se cunoaște precis care au fost raporturile de subordonare ale unităților auxiliare de pe *limes* față de prefectii de legiune sau dacă această relație mai

există cu adevărat. Rângul înalt deținut de *cunei* ar sugera o oarecare independență a lor față de comandamentul legiunii, în schimb, trupele auxiliare de *milites*, cu garnizoana în preajma sau în interiorul castrului de legiune, precum și flota, așa cum rezultă clar din indicațiile ND, par să fi fost subordonate legiunilor.

Cea de a doua notată în ordine geografică, spre vest între *legiones riparienses* din Moesia II este *legio XI Claudia*. Pentru această legiune NDOr. 40 dă următoarea dispunere pe limes:

33 *Praefectus legionis Undecimae Claudiaae, Durostoro*

34 *Praefectus ripae legionis Undecimae Claudiaae, cohortium quinque, pedature superioris, Transmariscae*

35 *Praefectus ripae legionis Undecimae Claudiaae, cohortium quinque pedaturae inferioris, Transmariscae*

În felul în care ni s-a transmis textul prezintă o serioasă anomalie. Unitatea apare practic concentrată la *Transmarisca* unde, în acest caz, s-ar fi găsit cele două grupe de câte cinci cohorte în timp ce numai comandamentul s-ar fi aflat la *Durostorum*.

În edițiile critice ale ND acest pasaj a fost comentat parțial în mai multe rânduri. Pancirolus, în ediția din 1608 constată că: *haec cohors superiorem et inferiorem ripam tuebatur. Transmariscae: aut per errorem superiorem et inferiorem duplicata*³¹, subînțelegând înlocuirea *Transmariscae* cu *Durostoro*. Ed. Böcking și O. Seeck înregistrează, oficial, la nr. 35; *cohortis quintae pedature inferioris, Transmariscae* deși asupra acestui punct s-au făcut de fiecare dată observații, ambii susținând posibilitatea unei erori de manuscris în cazul ultimei localități. O. Seeck nota la punctul 35: *In ea statione, quam praefectus totius legiones obtinet, praefectus quoque alterius utrius pedaturae sedem habere*, propunând în nota 5: *scrib. Durostoro*³².

La comentariul și rectificările aduse pasajului se poate adăuga însă o observație importantă. Dacă concentrarea, practică, a întregii legiuni la *Transmarisca* apare din capul locului ca imposibilă și puțin probabilă, din exemplele oferite de ND în alte ducate dunărene, Moesia I, Pannonia II, Valeria, Pannonia I, Noricum, Raetia³³ se poate constata că *pedatura*, sau *pars superior* cum mai este numită în provinciile Dunării mijlocii, fie staționează în sediul de bază, fie repartizată între acesta și alt castru, în timp ce *pars inferior* nu apare niciodată în castrul principal, sediul al legiunii.

Or, pentru pasajul în discuție, greșeala strecurată într-unul din cele șase codexuri care au reprodus *Codex Spirensis*, sau în cele 10 copii directe sau indirecte de pe unul sau altul din Codexuri³⁴ trebuie desigur corectată dar nu la nr. 35, unde o semnalează toți editorii de pînă acum, în principal O. Seeck, ci la nr. 34, unde este de înlocuit *Transmariscae* cu *Durostoro*. Aceasta pentru că așa cum arătam mai sus, conform regulilor de dislocare arătate în ND, *pedatura inferior* nu putea staționa la *Durostorum* iar cea superior la *Transmarisca*, ci invers, cea superioară în castrul de bază, iar cea inferioară în cel secundar. Astfel, credem că la data redactării ND repartizația reală trebuie să fi fost:

33 *Praefectus legionis Undecimae Claudiaae, Durostoro*

34 *Praefectus ripae legionis Undecimae Claudiaae, cohortium quinque pedaturae superioris, Durostoro*

35 *Praefectus ripae legionis Undecimae Claudiaae cohortium quinque pedaturae inferioris, Transmariscae*

Tabloul dislocării legiunii XI Claudia, așa cum este înregistrat în NDOr, reprezintă deci momentul celei mai recente reorganizări petrecute în cadrul teritoriului militar al acestei unități, în vremea lui Constantin (harta nr. 3).

În cadrul sectorului de *limes* aflat sub controlul legiunii a XI-a Claudia, reforma constantiniană poate fi urmărită ceva mai amănunțit. Au fost păstrate, ca sedii ale pedaturilor castrul de bază de la *Durostorum*, pentru *Pedatura superior* și totodată reședința a prefectului legiunii și *Transmariscae* unde a fost dislocată *pedatura inferior*. Noua schemă de dislocare a implicat deci retragerea vexilației de la *Candidiana*, locul ei fiind preluat de o unitate auxiliară de tip *milites*. Este foarte probabil că, odată cu această reformă tactic-strategică fiiginele de la *Transmarisca* și *Candidiana* își încetează sau își reduc considerabil activitatea.

NOTE

1. Despre legiune vezi în general : Th. Mommsen, în Eph. Ep., 4, 1879, 1—2 p. 528—529 ; I. Dianu, *Istoria legiunii a XI-a Claudia*, București, 1888 ; B. Filov, *Die Legionen der Provinz Moesia von Augustus bis auf Diokletian*, Klio, Beiträge zur alten Geschichte, passim ; H. van de Veerd, *Etudes historique sur trois legions du bas-Danube*, Louvain, 1907, p. 109—251 ; V. Pârvan, în REFIC, ns., 2, 1924, 3, p. 307—340 ; E. Ritterling, în RE, XII, 1925, col. 169 ; H.M.D. Parker, *The Roman legions*, Oxford, 1928, p. 157 și passim ; E. de Ruggiero, în *Dizionario epigrafico di antichità romane*, vol II, Roma, 1961, p. 285—286 ; G. Forni, în E. de Ruggiero, op. cit., vol. IV, fasc. 34—40 (Estratto), s.v. *Limes*, p. 199—200 ; R. Syme, *Danubian Papers*, București, 1971, p. 91 ; A. Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, București, 1977 p. 37—41.
2. Despre o eventuală modificare sau menținere a ariei competenței legiunii a XI-a Claudia în a doua jumătate a secolului III lipsesc orice indicii, doar dacă cunoscuta inscripție fragmentară de la *Durostorum* (CIL, III, 12 456) care vorbește de luptele lui Aurelian cu carpii, învinși între *Carsium* și *Sucidava* (... *Carpos*... *inter Carsium et Sucidavam delevit*), implicând evident participarea unității durostorene la operații, nu sugerează o extindere spre nord a zonei ei de acțiune într-o perioadă când, probabil, vexilațiile legiunii I Italică începeau să fie (sau erau mai dinainte) retrase.
3. În general-vezi V. Vankov, în *Zadruzen Trud*, 4, 1905, 4, p. 347—354 ; 5, p. 457—465 ; 6, p. 554—561 ; K. Skorpi, în IRAIK, 10, 1905, p. 443—502 passim
4. cf. A.H.M. Jones, *The Late Roman Empire* (284—602), vol. I, London, 1964 p. 49—61.
5. C. Mușeteanu, M. Zahariade, D. Elefterescu, în SMMIM, 12, 1979, p. 164—185 (în special 169—171) ; 13, 1980, p. 85—105 (în special 98—101)
6. Într-un recent studiu asupra legiunii I Italică în perioada *Notitiei Dignitatum*, T. Sarnowski, în *Germania*, 6, 3 1985, 1, p. 119 datează aceste tipuri în vremea lui Constantin fără însă a-și argumenta ipoteza.
7. La *Sacidava*, în provincia *Scythia*, C. Scorpion, în *Limes* 12, p. 52, 7, autorul săpăturilor menționează descoperirea unui exemplar de tipul F care nu poate fi interpretat decât ca export de material de construcție, având în vedere că la această dată localitatea se găsea în altă provincie decât a celei de staționare a legiunii.
8. V. Vankov, în *Zadruzen Trud*, 1905, p. 354 ; K. Skorpi, în op. cit., p. 446 semnalează un tip de ștampilă LEGXICLD = *Leg (ionis) XI CI (audiae) F (iglinae) D (urostori)* pe care T. Sarnowski îl datează deasemenea în timpul lui Constantin.
9. Pentru imensa cantitate de cărămizi și țigle descoperite la *Turtucaia* vezi R. Zmeev, în *Arheologia*, Sofia, 11, 1969, 4, p. 51 ; V. Velkov, în *Archaeologia Polona*, 14, 1973, p. 265.
10. D. Decev, în *GPNBM*, 1937—1939, (1940), nr. 6, c ; V. Velkov, *Arheologia*, Sofia, 1, 1959, 1—2, p. 28 ; R. Zmeev, op. cit., p. 59 optează pentru *f(idelis)* iar E. Ritterling în *RE*, XII, 1925, col. 1700—1701 ; A. Meriin, în *AE*, 1944, p. 151 ; A. V. Rădulescu, *Limes* 9, p. 127 pentru *f(iglina)*, întregire pe care am adoptat-o și în studiul nostru C. Mușeteanu, M. Zahariade, D. Elefterescu, în *SMMIM*, 12, 1979, p. 169—171.
11. *Coll.*, 10,5.
12. *C. lust.*, 6,42.
13. *C. lust.*, 8,41/42, 6 ; 9, 22, 20 ; cf. V. Velkov, în *Arheologia*, Sofia, 1, 1959, 1—2, p. 29
14. K. Kolendo, în *Eirene*, 5, 1966, p. 139—154.
15. *CIL*, III, 6151 ; V. Velkov, în *Archaeologia Polona*, 14, 1973, p. 263—268
16. I. I. Russu, în *AISC*, 2, 1933—1935 (1936) p. 210—212 = *AE*, 1936, 10.
17. R. Zmeev, în *Arheologia*, Sofia, 11, 1969, 4, p. 45—54 ; V. Velkov, în *Archaeologia Polona*, 14, 1973, p. 263—268.
18. St. Angelova, în *Arheologia*, Sofia, 15, 1973, p. 83—93.
19. Pentru cercetări vezi K. Miatev, *IAI*, 17, 1952, p. 251—254 ; S. Gheoghieva, St. Stanev, *IAI*, 18, 1952, p. 247—254 ; idem, în *IAI*, 18, 1952, p. 272—273 ; 285—287 ; V. Velkov, în

Arheologia, Sofia, 1, 1959, p. 1—2, p. 29.
 20. W. Tomaschek, în RE, 2, 1896, col 1237, s.v. *Appiaria*; V. Vankov, în *op. cit.*, 4, 1905, 6, p. 554—555; K. Skorpil, *op. cit.*, p. 450—451.
 21. Întreaga discuție a pasajelor din acest document se va purta pe baza ediției lui O. Seeck din anul 1876.
 22. M. Zaharade, în RÉSÉE, 21, 1983, 3, p. 254.
 23. O discuție lărgită la A. H. M. Jones, *op. cit.*, p. 54, 55, 57, 58; W. Seston, în *Historia*, 4, 1955, 2—3, p. 284—296. Un detașament din *sacer comitatus* pare să-l fi însoțit pe Dioclețian în vizita sa de-a lungul Dunării fie să fi luat parte la unele operații militare din vremea lui Galerius, așa cum sugerează o inscripție cu loc de descoperire necunoscut: *Aurelius Petelus optio (in) Augustrorum (et) Ces(arum) sacru comitatu (V. Besevlev, Epigrafski Prinosi, Sofia, 1952, p. 51—52, nr. 83).*
 24. Importante precizări și discuții privind această problemă la W. Seston, *op. cit.*, pentru a nu aminti, de fapt, decât unul din numeroasele

studii și contribuții la această problemă.
 25. Anonymus Valesii, 5,21.
 26. A. H. M. Jones, *op. cit.*, Appendix.
 27. Th. Mommsen, în *Hermes*, 24, 1889, p. 212—213 = *Ges. Schrift.*, VI, p. 223
 28. M. Dusanic, în *Arheoloski Vestnik*, 29, 1978, p. 343.
 29. Vegetius, III, passim.
 30. În acest sens amintim doar o parte din formulările de pe materialul tegular din Dacia Ripensis: *P(rae) p(ositus) rip (ae) Var(iniae)*; Em. Popescu, IGL, nr. 290 sau *Nu(merionus) ? p(rae) p(ositus) r(ipae)*; ibidem, nr. 292.
 31. G. Pancirolo, *Notitia utraque Dignitatatum cum Orientalis tum Occidentis ultra Arcadii Honorique tempora*, Lugdunl, 1608, p. 18
 32. O. Seeck, ND, p. 91.
 33. Pentru cazul particular al legiunii II Herculla vezi M. Zahariade, în RÉSÉE, 21, 1983, 3, p. 258—259.
 34. I. G. Maler, în *Latomus*, 28, 1969, 4, p. 960—1039.

ABSTRACTS

The present study, reolds in the light of the epigraphical discoveries and based on the analogies of the problem of the frontier territorial organization of the legion XI Claudia at the end of the 3rd and in the 4th centuries.

Conformingly with the typology of the brick stamps elaborated in 1979—1980, the types F(LEGXICLFRAM) and G(LEGXICLFCAND), both datable in this period, are issue of the existing legionary figlinae in Transmarisca and Candidiana (the former Nigriniana, recently rebaptized). The letter F of the stamps text means F(igliana) and not F(idelis). At the same time these two main fortifications and probably Appiaria, together with Durostorum which continues to be the basic headquarters of the unit, were massively rebuilt, important vexillations of the legion XI Claudia having been placed in these garrisons.

The withdrawal of the legionary subunits during the 2nd Tetrarchy, as well as the amalgama-

tions of troops at the time of the conflicts between Licinius and Constantine stood for the basis at the reforms undertook by the latter after 324 in the Lower Danube regions as well. It took place a redistributuion of the legionary subunits and not structural reform of the legion. It seems that the vexillation from Candidiana was withdrawn and its place was taken over by a unit of milites. At Durostorum, which continued to be the basic headquarters (praefectura legionis) was billeted pedatura superior while in Transmarisca was placed pedatura inferior. On the basis of the passage in Not. Dign. concerning the legion XI Claudia and by analogy with the cases occured in other provinces one could note in this document a wrong development of the pedature superiors and inferioris in Transmarisca. The right deployment might have been with the praefectura and pedatura superior of the legion at Durostorum and pedatura inferior in Transmarisca only.